

PAPER DETAILS

TITLE: Çin'in Târihî Dönemlerinde Çin Idaresinde Müslüman İdarî ve Toplumsal Kurumlar

AUTHORS: Maerjiang WU

PAGES: 96-109

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1166620>

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم اهل للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN :2564 -7903 Yıl/Year :3 - Sonbahar /Spring 2020 - Sayı / Issue :6



TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 3 – Sonbahar / Spring 2020 – Sayı / Issue: 6



ISSN: 2564-7903

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:



Araştırma Makaleleri / Articles

ÇİN'İN TÂRİHÎ DÖNEMLERİNDE ÇİN İDARESİNDE MÜSLÜMAN İDARÎ VE TOPLUMSAL KURUMLAR

Maerjiang WU*

Geliş Tarihi : 24 Haziran 2020

Kabul Tarihi : 08 Eylül 2020

Öz:

İslâmiyet, Tang hanedanı (Tangçao) (618-907), Beş hanedanlık (Vuday) (907-960), Song (960-1271), Yüan (1271-1368), Ming (1368-1644) ve Çing (1644-1911) hanedanları dönemlerinde, yani bin yıllık bir zaman diliminde, yayılıp gelişerek şimdiki Çin'in beş büyük dininden biri haline gelmiştir. İslâm, uzun bir süre yayılma, gelişme ve değişim sonucunda, Çin'deki İslâm bölgesel özelliğe sahip, millî bir nitelik taşıyan inanç sistemi olarak varlığını sürdürdü. Tang (618-907), Beş Hanedanlık (907-960), Song (960-1271), Yüan (1271-1368) ve Ming (1368-1644) hanedanlıkları dönemi, İslâm dininin Çin'de yayılışının esas dönemleridir. Çing hanedanı (1644-1911) dönemi, Müslümanların yaşadığı en karanlık ve en fazla zulüm gördükleri dönem olmasına rağmen; Müslümanların kendi kimliğini koruma ve dinine sahip çıkma mücadelesi sonucunda İslâm'ın gelişme, olgunlaşma ve yerleşme dönemi olarak telakki edilebilir. Tang Hanedanlığı döneminde ilk yerleşen *Fanke* (Çin'e yerleşen Yabancı Müslümanlar) olarak Çing (Mançu) dönemine kadar olan Müslüman nüfusu sadece kendi idari kurumlarını iktidar hanedanları içerisinde kurmakla kalmayıp kendi sosyal kurumlarını da toplum içinde inşa etmeyi başarmışlardır. Bu sayede Han Çin egemenliğinde bulunan gayri müslim çoğunluğa rağmen dini ve etnik kimliklerini koruyabilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Çin'de İslam, Huy Müslümanlar, *Fanke*, İdari kurumlar, Toplumsal kurumlar.

MUSLIM ADMINISTRATIVE AND SOCIAL INSTITUTIONS IN CHINESE ADMINISTRATION: AN HISTORICAL OVERVIEW

Abstract:

Islam has spread during the Tang (Tangchao) (618- 907), Five dynasties (Wuday) (907-960), Song (960-1271) Yuan (1271-1368), Ming (1368-1644) and Qing (1644-1911) dynasties in the millennial period of time and developed and has now become one of the five major religions in China. As a result of expansion, development and change for a long time, Islam has constituted the Islamic belief system in China with a national character and regional character. Periods of the Tang (618-907), Five Dynasties (907-960), Song (960-1271), Yuan (1271-1368) and Ming (1368-1644) dynasties were the periods of the spread of Islam in China. Although the Qing dynasty (1644-1911) was the darkest and most oppressive period for the Muslims in China, as a result of their struggle to protect their identity and religious belief, this period also regarded as the period of development, maturation and settlement of the Muslims in China. Muslims in China from the first settlement in Tang Dynasty as a *Fanke* (Foreign Muslims who settled in China) to Qing (Manchu) period not only have established their administrative institutions within the ruling dynasties and also established some their own social institutions, therefore, tried to survive and protect their religious and ethnic identities in mainly Han Chinese dominated environment.

* Dr. Araştırmacı. otohti@yahoo.com Orcid Id: 0000-0001-6037-5777.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: WU, Maerjiang. "Çin'in Târihî Dönemlerinde Çin İdaresinde Müslüman İdarî ve Toplumsal Kurumlar". Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi / 6 (Ekim 2020): 96-109

Key Words: Islam in China, Hui Muslim, Fanke, Administrative institutions, Social institutions

Giriş

İslâmiyet, Çin tarihî boyunca farklı isimlerle anılmıştır. Resmi olarak ise ilk kez 1956 yılında Çin Halk Cumhuriyeti tarafından “İslâm dini” (Yisilanciao) diye adlandırılmıştır.

Çin’deki Müslüman nüfus bu tarihten itibaren hem yeni hem de mevcut topluluklar içinde daha çok gelişmeye başladı. Çin’in güneydoğu bölgeleri *fanke* yani yabancı Müslümanlar için önemli bir alan olmuştur ve Müslüman nüfusu birkaç büyük şehirde daha yeni yönetim altında gittikçe büyüdü.

Ming hanedanı (Mingçao) (1368-1644) Kralı Cu Yuancang (1328-1398), Yüan hanedanını (Yüançao) (1271-1368) devirmek için yaptığı savaşta, Çin’deki pek çok Müslümanın (Huyhuy) güven ve sevgisini kazandı ve Müslümanlar onun savaşı kazanmasında büyük katkıda bulundular. Öyle ki bazı Müslümanlar hanedanın kurucuları arasında yer almıştır. Meselâ Çin’in Anhuy bölgesinin Dingyuan kısmında Müslüman Ding Deşing (1327-1366), Hongşian ilçesindeki Hu Dahay (ö. 1362), Huayyuan bölgesindeki Çang Yuçun (1330-1369) gibi meşhur yüksek rütbeli askerî subaylar, hanedan içerisindeki rütbeli Müslümanlardır. Kral Ming Çengzu (1371-1434) döneminde de birçok Müslümana önemli görevler verilmiştir. Önemli görev verilenler içerisinde meşhur diplomat olarak bilinen gezgin Ceng He’dir (1371-1434). Ming hanedanı, kendi hâkimiyetini koruma ihtiyacından dolayı Çin’deki Müslümanları (Huyhuy) siyasî haklarından mahrum etse de onları koruma politikası gütmeye çalışmıştır.

Ming hanedanı (Mingçao) döneminde, İslâmiyet’in Çinlileşmesinin en önemli işareti *Ciaofang*’ın (Dinî alan)¹ ortaya çıkışı ve gelişmesidir. “Dinî alan”, Tang ve Song hanedanları dönemindeki, “Yabancı Müslümanlar Yerleşme Alanı” (*Fanfang*) esasında, Ming hanedanı hâkimiyetinin sosyal yönetim sistemine uyum sağlayarak ortaya çıkmıştır. Ama Ming hanedanı hükümeti egemenliği altındaki Müslümanlar (*Huyhuy*) ve yurt dışından Çin’e gelip ticaret yapan “Yabancı Müslüman Tüccarlar”a (*Fanşang*) göre sıkı ayırım politikası uyguladığı için, “Yabancı Müslüman Tüccarlar”ın şehrin içine girmesi yasaklanmıştır. Sınır içindeki Müslümanlar ise belli bir yargı bölgesi içine alınmıştır. Fakat Çin’deki Müslümanların özel dinî yaşamından dolayı, “Yabancı Müslümanların Yerleşme Alanı” esasında, aşağı-yukarı denkli bir şekilde “Dinî Alan Teşkilâtı”nı (*Ciaofang Zuci*) teşkil etmişti. “Dinî alan” (*ciaofang*), Tang ve Song hanedanları dönemindeki, “Yabancı Müslümanların Yerleşme Alanı”dan (*Fanfang*) ve Yüan hanedanı dönemindeki “Çin’deki Müslümanlar Kadılığı”ndan (*Huyhuy Hadisuo*) çok farklıydı. “Dinî alan” Çin’deki Müslümanların dinî faaliyetlerini, örf ve âdetlerini, eğitimle ilgili faaliyetlerini yönetiyordu. Fakat Müslümanların idare, ceza, hukuk ve vergi işlerine karışmıyordu. Cami merkezde olmak üzere yönetim bölgesi nispeten sınırlıydı. “Dinî alan” yönetiminin altındaki Müslümanlar, kendi içinde ünlü olan “*Şianglao*”yu (Köy veya mahalle önderi)² alan lideri olarak seçiyordu, o da caminin restore edilmesi, “*Ahong*”³ hoca veya imam görevlendirme, medrese kurma, mezarlıklarla ilgilenme gibi toplu teşebbüslerden sorumluydu. Hem yerel Müslümanların düğün, cenaze törenleri, bayram kutlamaları, doğum, Ramazan gibi örfî, dinî faaliyetlerini yönetiyordu hem de ceza hukuku kapsamına girmeyen halk içindeki

¹ Ma Congcie, “Ciaofang - Dini Faaliyet Yeri veya Dini Alan”, *Çin İslam Ansiklopedisi* (Çengdu: Siçuan Sişu Çubanşe, 1994), 260.

² Congcie, “Şianglao - Köy veya Mahalle Önderi”, 615.

³ Feng Zenglie, “Ahong - Hoca veya İmam”, *Çin İslam Ansiklopedisi* (Çengdu: Siçuan Sişu Çubanşe, 1994), 13-14.

uyuşmazlıkları çözüyordu. Ming hanedanı dönemindeki “Dinî alan” sistemi gittikçe camide “dinî meseleyi üçlü yönetim sistemi” (*Sancang Ciaoci*) olarak ortaya çıkarıyordu, imam ya da hoca yani *Ahong* itikadı meselelerden, müezzini (*muayzini*) ezan okuma işlerinden, hatip (*hatibu*) fikhî meselelerden sorumluydu; her bir cami tevhit inancını itikadın temeli olarak benimsemişti. Bunun yanında her bir cami birbirinden bağımsızdı. Çing hanedanı (Çingçao) döneminde ise Çin’in kuzeybatı bölgesindeki Müslümanların “Dinî alan sistemi” (*ciaofang*), esasında, Konfüçyüs (*Rucia*) ile tasavvufun bazı görüşlerini birleştirmiş ve Çin’in her bölgesine özel birer teorik sisteminin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Sonunda ise Çin’de günümüze kadar varlığını sürdürebilen kendine has bir tarikat sistemi var olmuştur.⁴

İslâm’ın Çin’de yayılması ve gelişmesi, siyasî iktidarın kısıtlamasına uğramıştır. Merkezî ve yerel idarî kurumlar her zaman İslâm’ı yerel kuruluş prosedürü içine almaya çalışmışlardır. Çin’deki kurumsal kültürün İslâm’ın kendini oluşturma ve geliştirme süreçlerine etkisi olumsuz anlamda çok büyüktü. Çin’de farklı dönemlerde ortaya çıkan bu kurumlar ise aşağıdaki gibidir.

Çin İdaresinde Müslüman İdari Kurumları

Çin idaresinde Müslüman idari Kurumlar; yabancı Müslümanların yerleşim bölgeleri (*Fanfang*), Müslümanların dinî Kurumları, kadılık bürosu (*Huyhuy Cangciao Hadisuo*), yabancı Müslümanlar okulu (Fanşue), devlet memurlarını seçme sınavı (*Kedi*), cami, mescit yönetme teşkilatı (*Sancang Ciaoci*), cami çalışanlarının görevlendirilmeleri ve kayıt Edilmeleri, İlçe ve temsilci kısıtlama Sistemi (Şiangyüeci) ve imparatorluk fermanıyla inşa edilen cami ve mescitler gibi kurumlardan teşekkül etmektedir.

1. Yabancı Müslümanların Yerleşim bölgeleri (*Fanfang*)

Çin’in Guangdong şehrinde yabancı Müslümanların yerleşim bölgelerine Fanfang denirdi. Song hanedanı dönemindeki *Fanfang* ile Tang hanedanı dönemindeki *Fanfang* yapı olarak farklıydı. Tang hanedanı dönemindeki *Fanfang*, sadece yabancı Müslümanların yerleşme alanı olmasıyla sınırlıydı. Song hanedanı dönemindeki *Fanfang* ise, söz konusu dönem hükümetinin resmî olarak kurduğu “*Fanfangesi*”, yani siyasî kuruluşun bölgesel idarî birimi oluyordu. *Fanfang*’da ilk olarak sadece “*Fancang*” yani yabancı Müslümanların idarî işleriyle ilgilenen bir lider temin edilmiş, fakat bakanlık kurulmamıştır. *Fancang*’ın pozisyonu hakkında “*Songşi: Daşicuan*” (Song hanedanı tarihi: Araplar Hakkında) adlı eserde kayıtlar vardır. Fakat *Fancanglık*’tan “*Fancangsi*” yani yabancı Müslümanlar bakanlığına kadar yükselmek ve bakanlık memuru olarak görevlendirilmek için bir süreç gerekiyordu.⁵

Kuzey Song hanedanı döneminde (960-1127), Guangcou şehrinde yaşayan coğrafyacı Cu Yu’nun, *Pingcou Ketan* (Pingcou hakkında konuşmalar) ⁶ adlı eserindeki kayıtlara göre; o zamanlarda, Guangcou şehrindeki yabancı Müslümanların toplu halde yaşadığı bölgelerde *Fanfang* kurulmuştu, ayrıca hükümet bir *Fancang*’ı görevlendirmişti. Ondan başka yine imparatorluk idaresinde *Fanfangesi* gibi bir bakanlık görevi tesis etmişlerdi, o görevin lideri de “*Duofancang*” unvanı taşırdı. *Duofancang*’ın *Fanfang* içindeki dinî işlerden sorumlu olmak,

⁴ Ciang Tingyü, *Mingsi* (Ming Hanedanı Tarihi, t.y.; Ding Şiren, “Congguo Yisilan Cingtang Ciaoyü”, *Çin’deki İslami Medrese Eğitimi*, 2/1 (Lancou: Gansu Halk Neşriyatı, 2013), 130.; Bay Şouyi, “Congguo Yisilan Cingşicuan Çin’deki İslâm Hocalar Biyografisi”, *Minzu Zongciao Lunci-Millet-Din Hakkındaki Makaleler Toplumu*, (Pekin, 1992), 399-449.

⁵ Çin Huybin, *Yisilanciaooci - Çin’deki İslâm Dini Tezkiresi* (Şanghay, 1998), 209.

⁶ Cu Yu, *Pingcou Ketan- Pingcou Hakkında Konuşmalar* (Pekin, 2007), 1-20.

sivil uyumsuzlukları ve bazı polisiye sorunları çözmek ve yabancı Müslüman tüccarları kendine çekerek, hanedanlık liman şehirlerinin ekonomik gelirini arttırmak gibi görevleri vardı.

Fancang, yani yabancı Müslümanların idarî işleriyle ilgilenen lider, yabancı Müslüman tüccarları Çin'e çekiyor ve onlara Çin'in iç kısmındaki siyasî ve iktisadî bilgileri temin ediyordu. Kendisine ayrıca hukukî olarak bazı basit güvenlik olaylarını çözme ve mahkeme kararından sonraki icra yetkisi verilmiştir. Bunlarla ilgili *Songşi* (Song hanedanı tarihi) adlı eserde iki türlü kayıt vardır. Biri, söz konusu eserin *Songşi: Vanghuancı Cuan* (Song hanedanı tarihi Vanghuancı tezkiresi) bölümündeki, Fanke arasındaki işlenen suçlardır. Diğerisi ise *Songşi: Vangdayou Cuan* (Song hanedanı tarihi Vangdayou tezkiresi) bölümündeki Fanke ve yerel Çinliler arasındaki işlenen suçlardır. Aslında yerel yetkililerin yasa uygulama süreci, Cu Yu'nun *Pingcou Ketan* (Pingcou hakkında konuşmalar) adlı eserindeki kayıtlardan daha da ağırdır. Yani Fanke arasındaki ya da Fanke ve yerel Çinliler arasındaki davaların hepsi Çin'in kanununa göre çözülecektir. Gu Yanvu'nun (1613-1682), *Tianşia Cunguo Libingsu* (Çin bölgelerinin siyasî, iktisadî, toplum, tarih coğrafya kitabı) adlı eserinde “Eğer suç Çin devleti içinde işlenmişse, Çin kanununa göre hüküm verilir” ve “Eğer yabancı tüccarlara yönelik baskı ve ihlaller yapılırsa mahkeme kararıyla ağır bir şekilde cezalandırmak gereklidir”⁷ diyerek Song hanedanının, yabancı Müslüman tüccarların Çin'deki hukukî işlemlerine dair temel ilkelerini de kaydetmiştir.

Bazı yabancı tarihi kaynaklarında, Çin'in Guangcou şehrindeki yabancı Müslümanların yerleşme bölgelerinde “*Ciaofaguan*” yani kadılıkların kurulduğundan ve dinî meselelere Kur'an-ı Kerim ve İslâm fıkına göre çözüm bulunduğundan da bahsedilmiştir.⁸

Fancangsi, yani bakanlık içinde, *Fancang* yani yabancı Müslümanların idarî işleriyle ilgilenen liderlerden bir kişi seçiliyordu ve yerel hükümet tarafından görevlendirilmek suretiyle yerel bakanlıktan sorumlu oluyordu. *Fancang* genelde “Tuşeng Fanke” yani Çin'de doğup büyüyen ve yabancı Müslüman soyundan olan saygın kişiler arasından seçiliyordu.

İslâm'ın Çin'de sonraki dönemlerde gösterdiği gelişmelerde “*Ciaofang Cidu*” denilen bir dinî sistem teşkil edilmiştir. Bu dinî sistemin başlangıç noktası da “*Fanfang Cidu*” denilen yabancı Müslümanları yerleştirme sistemidir. Fakat bu bahsettiğimiz dinî alanın idarî ve yargı gücü sonraki dönemlerde neredeyse tamamen kaybolmuştur.

Song hanedanı döneminde Müslümanların toplu olarak yaşadığı bölgelerde *Fanfang* kurulmuştu. Fakat *Fanfang* daha çok idarî bir niteliğe sahipti. Dolayısıyla onun sadece bir dinî kurum olduğunu söylemek zordur.

2. Müslümanların Dinî Kurumu: Kadılık Bürosu (*Huyhuy Cangciao Hadisuo*)

İslâm'ın hızlı bir şekilde yayılması neticesinde Müslümanların sayısı artmıştı. Onların işlerinin rahatça yürütülebilmesi için Yüan hanedanı döneminde, “Müslümanlar Kadılık Bürosu” (*Huyhuy Cangciao Hadisuo*) denilen bir devlet kurumu tesis edildi. Müslümanlar Kadılık Bürosu, Yüan hanedanı merkezî hükümetinin Çin'in bütün bölgelerindeki İslâm'la ilgili işlerini yöneten bir kurumdur. Fakat Yüan hanedanı dönemindeki kadının (*Hadi*) sorumlu olduğu pozisyonu, diğer Müslüman dünyasındaki kadılıktan çok farklıydı. Müslümanlar Kadılık Bürosu'nun liderine “*Hadi*”, “*Huyhuy Daşı*” yani kadı denirdi. O,

⁷ Gu Yanvu, “*Tianşia Cunguo Libingsu*”, *Çin Bölgelerinin Siyasî, İktisadî, Toplum, Tarih Coğrafya Kitabı*, 104/120 (Pekin, 1639), 58.

⁸ Çin Huybin, “*Yisilanciaoci*”, 211.

toplumun fikhî meselelerinin yanı sıra tebliğ işlerinden de sorumluydu. Müslümanlar Kadılık Bürosu'nun bölge müdürlüğü de vardır. Onlar Çin'in her idarî bölgesinde de alt kuruluşlarını kurmuştu. *Yuanşı: Şingfacı* (Yüan hanedanı tarihi: Ceza hukuku kroniği) adlı eserindeki kayıtlarda, “Kadılar; Kur'ân-ı Kerim okuma, Müslümanlara ad koyma, evlendirme, zekât dağıtma, davalara bakma gibi işlerden sorumlu olmalı ve bunları yönetmeli” şeklinde ifadeler vardır.⁹

Yüan hanedanı döneminde, Müslümanların sosyal statüsü yerel Han Çinlilerinden de üstündü. Merkezî ve yerel hükümetin önemli kurumlarında görev alarak çalışan Müslümanların sayısı da fazlaydı. Böyle bir siyasî arka plan içinde olmasına rağmen, Yüan hanedanı hükümeti de laiklik ilkesiyle İslâmî işleri bertaraf ediyordu. Dindar biri politikacı, memur da olabiliyordu. Fakat din politikaya karışamazdı, dine mahsus memur olamazdı. Din siyaseti yönetmez, aksine siyaset dini yönetirdi. Yüan hanedanının erken dönemlerinde, Müslümanlar Kadılık Bürosu'nun yetkisi büyüktü ancak daha sonra sadece dinî işlerle sınırlanan kurum haline gelmiştir.

Yüan hanedanı hükümdarı, ilk defa 1311 yılında Müslümanlar Kadılık Bürosu'nu kapatmıştır. Artık din görevlileri Müslüman toplumunun hukukî, evlilik gibi her türlü resmî işlerine karışamaz hale gelmiştir. Daha sonra Müslümanlar Kadılık Bürosu tekrar yetkili hale getirilmiştir. Fakat son olarak 1328 yılında tamamen kapatılmıştır. Müslümanlar Kadılık Bürosu kapalı bulunduğu süre boyunca, kadı ve İslâmî işleri büyük bir ihtimalle hükümetin Budizm işleriyle ilgili merkezî kurumu olan Siyasî Propaganda Bürosu'nun idaresi altına koyulmuştur. Zira Siyasî Propaganda Bürosu'nun hukukî nitelikteki hükümlerinden bazıları doğrudan doğruya İslâm'la ilgili idi.

3. Yabancı Müslümanlar Okulu (*Fanşue*)

Song hanedanı döneminde, Müslümanlar bilinçli ve sistematik olarak Çin'in geleneksel kültüründen etkilenecek şekilde yetiştiriliyordu. Müslümanların yerel hükümet okullarında Han Çinlileri ile beraber Çin'in geleneksel kültürünü öğrenmelerinin dışında, Müslümanların çok olduğu Guangcou ve Çuancou gibi bölgelerde ve esas olarak sadece yabancı Müslüman çocuklarını kabul eden özel okullar bulunuyordu. Bu özel okullara tarihte “*Fanşue*” (yabancı Müslümanlar okulu) deniliyordu. *Fanşue*'nin Müslümanlar tarafından kurulanlar ve yerel hükümet tarafından kurulanlar olmak üzere iki çeşidi vardı. Fakat hangi çeşidi olursa olsun bu okullar yerel hükümet bakanlığına bağlı oluyordu.

Song hanedanı döneminde yaşayan tarihçi Say Tao, “1107-1118 yılları arasında, Çin'in idaresi altındaki her yerde, azınlık milletler çoğalmakta ve Gungcou şehri ve Çuannan bölgelerinde yabancı Müslüman okulları açılmaktaydı” şeklinde yazmıştır.¹⁰

Aslında *Fanşue*'nin açılışı Say Tao'nun kaydettiği tarihlerden de daha öncedir. Örneğin 1068-1077 yılları arasında Guongcou şehrindeki iş adamı Liu Fu, ilçe okulunun inşasına sponsor olmuştu. Sonra Müslüman Şingyatuoluo bu okula destek için bağış yapmıştır. İlçe okulu tamamlandıktan sonra, Şingyatuoluo bu defa tek başına *Fanşue* kurmuştu.

Ming hanedanı döneminde yaşayan tarihçi ve coğrafyacı Guo Pey (1529-1605), “*Guangdong Tongcı*” (Guangdong eyaletinin tarih coğrafyası) adlı eserinde, yabancı

⁹ Song Lian-Vang Huy, “Yuanşı: Şingfacı”, Yuan Hânedanı Tarihi: Ceza Hukuku Kroniği, 110.

¹⁰ Say Tao, “Tieveyşan Songtan”, *Tieveyşan Macmuası* II/VI (Pekin, 1983), 36; The Hui “(Muslim) Minorities in China: An Historical Overview”. *Islam in China, Key Papers*, ed. Michael Dillon, I (Leiden: Brill Global Oriental, 1999), 134.

Müslümanlardan Şingyatuoluo'nun, mülklerini satarak ilçe okulu için bağış yaptığını, daha sonra yabancı Müslümanlar okulu inşa ederek Müslümanların çocuklarını okuttuğunu yazmıştır.¹¹

Şingyatuoluo'nun kurduğu *Fanşue* sadece *Fansu* yani yabancı Müslüman toplumundan öğrenci kabul ediyordu. Bundan başka yine Müslüman çocukları da gayrimüslim Çinlilerle beraber yerel hükümet okulunda eğitim görebiliyordu. Song hanedanı döneminde yaşayan tarihçi, seyyah Guo Ming (1090-1186) *Congvu Civen* (Congvu seyahat notları] adlı eserinde, “Birçok okul kuruldu, her yerden çok sayıda öğrenci kabul edildi, yabancı Müslümanların çocukları da diğer milletlerle beraber eğitim gördü”¹² diye yazmıştır. Bunlar “*Fanke Zidi*” yani yabancı Müslüman çocuklarının devletin elçi okullarında da eğitim gördüğünü ispat etmektedir.

Yabancı Müslümanlar Okulu'nun öğrenci kaynakları iki türdür. Biri, Çin'de yerleşik kalan “*Fanke*” yani yabancı Müslüman tüccarlar veya “*Tuşeng Fanke Zidi*” yani nesiller boyunca Çin'de doğan, büyüyen ve yerleşen yabancı Müslüman çocuklarıdır. Diğeri ise, Çin'e gönderilen yabancı öğrencilerdir. Eğer *Fanşue* sadece yabancı öğrencileri kabul etmek için kurulmuş olsaydı, o zaman Guangcou ve Çuancou gibi bölgelerde kurulması gerekmezdi. Pekin'de kurulması en uygunu olurdu. *Fanşue*'nin kuruluş sürecine baktığımızda, önce yerel hükümete dilekçe sunulur, başvuru yapıldıktan sonra imparatorluk mahkemesi tarafından onaylanması gerekirdi. Onay için ayrıca bölgede ihtiyacın olması lazımdı. Guangcou ve Çuancou bölgelerindeki Müslüman nüfusu çok sayıda, toplu ve etkili olduğundan *Fanşue* kurmaları yeli hükümet tarafından onaylanmıştır ve “*Tuşeng Fanke*” yani nesiller boyunca Çin'de doğan, büyüyen ve yerleşen yabancı Müslümanlar ve “*Vuşı Fanke*” yani beş kuşak yabancı Müslüman çocukları esas olarak kabul edilmiştir. Song hanedanı döneminde *Fanşue*'in kuruluşu belirli bir süreç sonrasında gerçekleşebilmiştir. Meselâ Guangcou şehrini örnek alacak olursak, Song hanedanı döneminde yaşayan seyyah ve yerel hükümet memuru Çeng Şimeng (1015-1083) yerel ilçe okuluna “*Cufan Zidi*” yani yabancı tüccarların çocuklarını da kabul etmiştir. Fakat onlar yerel öğrenciler içinde azınlık kalıyordu. Şingyatuoluo, Kur'ân-ı Kerîm okulunda, “*Fan Han Zidi*” yani yabancı Müslüman ve yerel gayrimüslim Çinlilerin çocuklarını kabul ediliyordu. Fakat bu okulda “*Fanke Zidi*” yani yabancı Müslüman çocukları kesinlikle çoğunlukta olurdu. Sonra onlar sadece “*Fanke Zidi*” kabul eden *Fanşue*'ye dönüşmüştü. Yukarıdakiler Çin'de Çeng Şimeng ve Şingyatuoluo tarzındaki *Fanşue* olarak biliniyordu.¹³

Song hanedanı döneminde yabancı Müslüman okuluyla “*Çingtang Ciaoyü*” yani medrese eğitiminin yapısı, iç dinamikleri çok farklıydı. *Fanşue*'nin ders müfredatı ve içeriği gibi konularda çok detaylı bilgi elde edemesek de *Fanşue*'nin tek amacının Çin'in geleneksel kültürünü öğretmek ve yabancı Müslüman çocuklarının Çinlileşme sürecini hızlandırmak ve onları hızlı bir şekilde Çin'in genel kültür atmosferine uygun hale getirmek olduğu açıktır. Dolayısıyla ders müfredatı ve içeriği de kesinlikle bu amacı esas alacak bir şekilde ayarlanmıştır. *Fanşue*'nin kurulmasının bir sebebi de Song hanedanının “*Siyi Şiangfeng*” yani Çin'de yerleşen yabancı Müslümanların çoğalmas ve onlara Çin'in geleneksel kültürünü öğretmenin bir gereklilik haline gelmesidir. Yabancı Müslüman okulunda başarılı olanlar devlet sınavına katılabilir ve memur da olabilirdi. Bu durum yabancı Müslüman Okulu ile devlet

¹¹ Guo Pey, “Guangdong Tongcı” *Guangdong Eyaletinin Tarih Coğrafyası* (Pekin, 1822), 269-334.

¹² Guo Ming, “Congvu Civen” *Congvu Seyahat Notları*, III/VI (Şanghay, 1986).

¹³ Say Tao, “*Tieveyşan Songtan*”, II.; Çin Huybin, “*Yisilanciaoci*”, 215.

okulunun farklı olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla ders müfredatının da devlet okullarıyla aynı olduğu düşünülmektedir.¹⁴

Yüan hanedanı döneminde, 1289 yılında kurulan “*Huyhuy Guozisue*” yani Müslüman yükseköğretim okulu, hükümetin “*Guozician*” en yüksekokulu idi ve bu okuldaki eğitim yönetim kurumuna bağlıydı. 1314 yılında yine “*Huyhuy Guozician*” Müslümanların yüksekokulu ve eğitim yönetim kurumu kurulmuştur. Bu okulda Moğolların, Han Çinli memurların çocukları ve yabancılar eğitim görebiliyordu. Derslerde ise Çin klasiklerinden “*Sışu*” (Dört kitap), “*Vucing*” (Beş klasik) gibi eserler ve yabancı dillerden Farsça ve Arapça okutuluyordu.

1324-1328 yıllarında Müslüman yükseköğretim okulu (*Huyhuy Guozician*) öğrencilerinin sayısının çokça arttığı görülmektedir. Onlar mezun olduktan sonra başkentteki devlet dairelerine tercüman olarak tayin ediliyorlardı. Bu dönemde okullardaki sınavlara katılanlar, Moğollar ya da yabancılar olsa dahi sadece Çin’in geleneksel kültürüyle ilgili konularda imtihan ediliyorlardı.

Yüan hanedanı döneminde, bazı Müslümanlar özellikle üst düzey kesimler hem bürokrat hem de müftü olabiliyordu. Onların genelde kalemi kuvvetli, ihtisas sahibi, kabiliyetli ve Çin’in geleneksel felsefesini iyi bilen nitelikte oldukları görülmektedir. Bunun birinci kaynağı, yukarıda söz konusu edilen okuldur. Song hanedanı dönemindeki yabancı Müslüman okulundan farklı olarak Yüan hanedanı dönemindeki Müslüman yükseköğretim okulu sadece Müslümanlarla sınırlanmıyordu; hem “*Hanven Cingdian*” yani Çince klasik eserleri hem de Arapça ve Farsça dillerindeki eserler okutuluyordu.

4. Devlet Memurlarını Seçme Sınavı (*Kedi*)

Kuzey Song hanedanı döneminde yaşayan on yedi yaşında merkezî hükümetin memurluk sınavını kazanan tarihçi Çian Yi’in (981-?) *Nanbu Şinşu* (Güney bölgeler yeni kayıtları) adlı eserindeki kayıtlara göre, Tang hanedanının 847-859 yıllarında “*Semuren*” (Renkli gözlüler) yani Çin’e yerleşen yabancıların “*Kecü*” yani merkezî hükümet memur seçme sınavlarına katılmasına izin verilmiştir ve minimum kabul kotası belirlenmiştir. Tang hanedanında yerleşen “*Daşiguoren*” yani Araplardan olan Li Yanşeng bu sınavdan geçerek “*Cinşi*” yani merkezî imparatorluk mahkeme memur seçme sınavından geçen yabancı Müslüman olmuştu. Song hanedanı döneminde, merkezî hükümette aynı sistemi takip etmiştir. Yani yabancılar ve onların çocukları merkezi hükümet memur seçme sınavlarına katılabilirdi. Böylece yereller ve yabancılar arasındaki kültür farkı azaltılmış oluyordu.¹⁵

Yabancı Müslüman Okulu ile merkezî hükümet memur seçme sınavını birlikte ele almak gerekir. *Fanşue*’de verilen eğitimin asıl amacı da *Kecü*’ye (merkezî hükümet memur sınavı) hazırlamaktır. ‘*Kecü*’nin (Çin’in merkezî hükümet memur seçme sınavı) sınav konuları hem Müslüman çocukları hem de diğer milletlerin çocuklarıyla farklı değildi. O dönemde yabancıların Çinlileşmesinde iki yol çok önemlidir. Konuyla ilgili *Tianşia Cunguo Libingsu* (Çin bölgelerinin siyasî, iktisadî, toplumsal, tarihî ve coğrafya kitabı) adlı eserinde şöyle kaydedilmiştir: “Biri, Çinli ile evlenmek, diğeri de *Kecü* (Çin’in merkezî hükümet memur

¹⁴ Çin Huybin, “*Yisilanciaoci*”, 216.

¹⁵ Çian Yi, *Nanbu Şinşu-Güney Bölgeler Yeni Kayıtları* (Pekin, 2002), 70.

seçme sınavı) sınavına katılmaktır.”¹⁶ Öyle anlaşıyor ki *Kecü*’ye (Çin’in merkezî hükümet memur seçme sınavı) katılmak hem onların Çinlileşmesinin sonucu hem de sebebidir.

Kecü (Çin’in merkezî hükümet memur seçme sınavı) sisteminin yürütülmesi Çin’in feodal toplumunda, ilim adamlarının sosyal durumlarını iyileştirmesi için açılan çok küçük bir kapıydı. Her milletten gelen öğrenciler, sınavı kazanarak üst düzey devlet kurumlarında görevlendirilmek için bütün güçleriyle çabalıyordu, sınavda başarı sağlayan yüksek sosyal statü elde eder, şöhret ve servet kazanırdı. O yüzden sınav onları mıknaş gibi kendine çekti. Müslüman öğrenciler de *Kecü*’den (Çin’in merkezî hükümet memur seçme sınavı) geçmek için Konfüçyüs teorilerini öğrenmek zorundaydı, sınavın İslâm akidesi ile hiç alâkası yoktu.

5. Cami ve Mescit Yönetme Sistemi (*Sancang Ciaoci*)

“*Sancang Ciaoci*” cami ve mescit yönetme sistemidir. Bu sistem çerçevesinde cami ve mescitlerdeki dinî işlerden sorumlu olan üç farklı görevli tayin edilir: “*Ciaocang*” yani imam, namaz kıldırarak, cami ve mescidin bütün işlerini koordine etmekle sorumludur. “*Zanciao*” yani hatip, imamla koordinasyon halinde dini hizmetleri sunmakla sorumludur. “*Şuanciao*” yani müezzin, Müslümanları cami ve mescitlere davet ederek namazın zamanında kılınmasından sorumludur.

Song hanedanı döneminde, cami ve mescitlerin çoğu, özel teşebbüsle inşa ediliyordu. Cami ve mescitleri inşa eden şahıslar, çoğunlukla zengin iş adamları olurdu. Dolayısıyla namaz gibi dinî bir ibadete rehberlik yapan görevliler cami ya da mescit inşa edenler değillerdi. Her bir cami ve mescitte en az bir yarı zamanlı din işleri görevlisi “*Ciaocang* ya da “*Ahong*” yani imam görevlendirilirdi. Elbette “*Fancang*” yani yabancı Müslümanların idarî işleriyle ilgilenen lider ya da cami ve mescidin sahibi de namaz gibi dini işlerden sorumlu olurdu. Ming hanedanı döneminde yaşayan yazar Tian Ruçeng konuyla ilgili “*Şihu Youlancı*” (Batı Göl seyahatnamesi) adlı eserinde durumu şöyle kaydetmiştir: “*Fancang* yani imam, molla, ya da dinî lider aynı zamanda toplumun Kur’ân-ı Kerim okuma, namaz kılma, oruç tutma gibi dinî işlerinden sorumluydu.”¹⁷

Yüan hanedanı döneminde, “*Sancang Ciaoci*” yani cami ve mescit yönetme sistemi oldukça eksiksiz hale gelmiştir. 1350 yılında dönemin tarihçisi Vu Cian *Çongli Çingcingsi Beyci* (Cami tabletleri yeniden dikmek) adlı eserinde de “*Ciaocang*” yani imam, “*Zanciao*” yani hatip, “*Şuanciao*” yani müezzin gibi üç türlü din görevlisinin Yüan hanedanı döneminin ilk yıllarında ortaya çıktığını ve sorumluluğunun “*Sancang Ciaoci*” sisteminden hiç farklı olmadığını kaydetmiştir.¹⁸

1350 yılında Çuancou Camii’nde “*Sancang Ciaoci*” (cami veya mescit üçlü yönetim sistemi)¹⁹ oldukça eksiksiz hale gelmiştir. Söz konusu dönemde Çuancou Camii’nde imamlık görevini yapan İslâm âlimi aynı zamanda *Şianglao* yani köy veya mahalle önderi Buluhanding’dir (Burhaneddin) (1229-1370). Ailesi tarih boyunca cami imamı olarak görev yapmıştır. Kendisi de 1312-1313 yılları arasında imamlık yapmıştır. Çuancou Camii’nde cami veya mescit yönetme sisteminin kuruluşu ve gelişmesinin sadece Şiabuluhanding’in (Burhaneddin) görev yaptığı dönemde gerçekleşmesi mümkün değildir. Dolayısıyla en geç

¹⁶ Gu Yanvu, “Tianşia Cunguo Libingsu”, 104.

¹⁷ Tian Ruçeng, “Şihu Youlancı” *Batı Göl Seyahatnâmesi*, (Cieciang, 1980), 175.

¹⁸ Çin Huybin, “Yisilanciaoci”, 220.

¹⁹ “*Ciaocang*” (İmam), “*Zanciao*” (Hatip), “*Şuanciao*” (Müezzin).

güney Song hanedanının son döneminde Çin'deki cami ve mescit yönetme sisteminin esas olarak kurulmuş olduğunu tespit edebiliriz.

6. Cami Çalışanlarının Görevlendirilmeleri ve Kayıt Edilmeleri

Ming ve Çing hanedanları döneminde, Çin'deki İslâm içindeki dinî öğretim personellerinin görev için imparatorluk yönetimindeki ilgili idarî birimlere başvurmaları ve dosyalama işlemlerini yerine getirmeleri gerekiyordu.

Ming ve Çing hanedanları döneminde, imparatorluk yönetimi, İslâm'a yönelik olarak daha şiddetli bir sıkıyönetim uygulamıştır. Cami ve mescidin imamının, imparatorluk yönetimindeki ilgili bakanlık tarafından atanması gerekiyordu. Atanma prosedürü ise şu şekildedir: İlk olarak, her “*Ciaofang*” yani dinî cemaat toplumu, seçilen imamı devlet daire müdürlüğünün onaylaması için başvuruyorlardı. Başvuru onaylandıktan sonra kayıt ve dosyalanma işlemleri yapılıyor ve ardından devlet dairesi tarafından “*Cafu*” yani onay belgesi veriliyor ve onay sebebi beyan ediliyordu. Bu onay belgesi aynı zamanda dinî içerikli vaaz verme ehliyeti olarak da kullanabiliyordu. Ancak devlet dairesi tarafından verilen “*Cafu*” yani onay belgesini aldıktan sonra, imam din hizmetlerini yapabiliyordu. Aksi halde yasa dışı kabul ediliyordu. Bu hüküm 1522 yılında yaygın bir şekilde uygulanmıştır.²⁰

Pekin Dongsı Çingcensi (Dongsı Cami) 1447 yılında inşa edilmiştir. Onun hocası veya imamı Maşi yani Ma ailesindendir. Ma Müslüman soyadı olarak Ming hanedanı erken dönemleri yani 1368-1398 yılları arasında Çince soyadlarının yerine geçmiştir. Ming hanedanı döneminin 1488-1505 yıllarında Ma ailesi devlet dairesinden “*Cafu*” yani onay belgesi almış ve Pekin Dongsı Çingcensi'nde din işlerine liderlik yapmıştır. Ming hanedanının yerine Çing hanedanı geçtiği sırada savaş kargaşasından dolayı, Ming hanedanı hükümetinin Ma ailesine verdiği onay belgesi de kaybolmuş ve Ma ailesi Çing hanedanı döneminde devlet dairesine imamlık görevi onay belgesi için tekrar başvuru işlemlerini yapmak durumunda kalmıştır. Zira devletin resmî onay belgesi olmadan imamlık yapılamıyordu.²¹

7. İlçe ve Temsilci Kısıtlama Sistemi (Şiangyüeci)

Çing hanedanı son döneminin 1736-1795 yıllarında, Çin'in kuzeybatı ve güneybatı gibi bölgelerinde İslamiyet'in daha sıkı bir kontrole tâbi tutulduğu görülmektedir. “*Şiangyüeci*” yani ilçe kısıtlama sistemi de tam bu zamanda Müslümanların toplu yerleştiği bölgelerde teşvik edilip yayılmaya başlamıştır. Bu sistem, geçmişteki hanedanlıklarda sosyal kargaşa zamanında belli bölgelerde uygulanan ve yerel hükümet ve etnik kökenleri birlikte idare etme ve kısıtlama sistemidir. “*Şiangyüeci*” yani ilçe kısıtlama sistemi uygulamaya konulmak suretiyle, yönetimi güçlendirilmiş ve Çing hanedanının denetim mekanizmaları her bir cami ve mescide kadar uzanmıştır.

Şiangyüe yani ilçe kısıtlaması Çin'in antik sistemlerinden biridir. Kuzey Song hanedanı döneminde Guancong bölgesinde sadece “*Lüşi Şiangyüe*” (Lüşi ilçesi kısıtlaması) vardı. Ming hanedanı döneminde ilçe kısıtlama sistemi Müslümanlara yönelik olarak da uygulanmıştır. 1522-1566 yıllarında Ming hanedanı emperyal yönetimi yabancı Müslümanları daha yakından kontrol etmek için “*Baocang*” yani koruma monitörünü kurmuştur. Ming hanedanı emperyal yönetimi yine 1573-1566 yılları arasında yabancı Müslümanların güvenliğini korumak adına cemaatleşme, silâh taşıma gibi hususları da yasaklamıştır. Çing hanedanı ise 1723-1735

²⁰ Çin Huybin, “*Yisilanciaoci*”, 221.

²¹ Çin Huybin, “*Yisilanciaoci*”, 221.

yıllarında Gansu eyaleti Hecou bölgesinde ilçe kısıtlamasını uygulamıştır. 1781 yılından sonra “temsilci kısıtlama sistemi”, kuzeybatı Müslümanlarının toplu yaşadığı bölgelerin tamamında uygulanmaya başlamıştır.²² Söz konusu dönemde temsilci kısıtlama aynı zamanda bir görevdir. Temsilci temel idari birimi, ilçe kısıtlama ise din ve idare başkanı oluyordu. Müslümanlar da ilçeyi idarî birim, temsilci kısıtlamayı ise onun vekili olarak kabul etmişlerdi. O yüzden, bir anlamda Müslüman toplum, yerel idareye yasa dışı ve yasaya aykırı işlerin olmayacağına dair söz vermiş oluyordu. Buna karşın diğer tarafta ise yerel idare de sadece din ile ilgili olan işlere müdahale etmeyeceğini garanti ediyordu.²³

Çing hanedanı döneminde ilçe kısıtlama cami kısıtlama ve “Huyyüe” yani Müslümanları kısıtlama gibi iki çeşide ayrılmıştır. Cami kısıtlaması genelde cami olan yerlerde uygulanıyordu. Yerel memur cemaat içinden “gongceng ciren” yani âdil birini seçerek cami kısıtlama görevinin başına getirirdi. “Huyyüe” yani Müslümanları kısıtlama cami olmayan yerlerde uygulanıyordu. İlçedeki Müslüman toplumunu daha yakından kontrol etmek için, bu görevi de mahalleden “laoçengce” yani seçilen yaşlı bir önder yapıyordu. Çing hanedanı imparatorluk yönetimi de cami kısıtlama ve Müslümanları kısıtlama görevleri için ayrı ayrı onay belgesi veriyordu ve bölümlere göre yönetim uyguluyordu. Görev süresi genelde üç sene olurdu ve bu süre sona erdiğinde değiştiriliyordu. İlçe kısıtlama uygulanan dinî alanlarda, imam seçmeye gerek kalmıyordu. O bölgelerde “ahong” yani hoca unvanı sadece cemaat içinde kullanılıyor, kendi cemaati dışında ya da resmî olarak “Şiangyüe” yani ilçe kısıtlama görevlisi ya da “touden” yani önder diye hitap ediliyordu. İlçe kısıtlama uygulanan bölgedeki cami ve mescitlerin belli bir siyasî iktidarı da söz konusu oluyordu.²⁴

İlçe kısıtlama daha sonra “Şüedong” yani cami personeli olarak adlandırılmıştır. Ayrıca “Şüedong” genelde imam ya da hoca olmayabilirdi. 1784 yılında Gansu eyaletinin bazı bölgelerindeki “Ciaofang” yani dinî alanlarda “Şüedongcı” yani cami personeli sistemi uygulanmıştır. “Şüedong” (cami personeli) cami ya da mescidin maliyesini, sivil ve dinî işlerini yönetmekten sorumlu oluyordu. Cami personeli yönetimi altında sadece dinî faaliyetlerle ilgilenen imam ya da hoca oluyordu. Bundan başka yine “şianglao” yani köy önderi cami personeline destek olarak cami ve mescidin her türlü işlerini yönetmesine yardımcı oluyordu. Ayrıca imam ya da hocalarla birlikte Kur’ân-ı Kerim okuyordu.²⁵

8. İmparatorluk Fermanıyla İnşa Edilen Cami ve Mescitler

İslâmiyet Çin’e yayıldıktan hemen sonra, az sayıda da olsa cami ve mescit inşa edilmiştir. Bazı kaynakların verdiği bilgilere göre Tang hanedanı döneminde cami inşa edildiğini, İslâm kültürüyle ilgili diğer kalıntıların varlığı sayesinde kesin olarak söyleyebiliriz.

Song hanedanı döneminde cami ve mescitler çoğunlukla özel bina şeklinde inşa ediliyordu. Yerel Müslümanlar cemaati, cami ve mescitleri dini faaliyetlerin yanı sıra diğer sosyal faaliyetler için de kullanıyordu.²⁶

²² Raphael Israeli, “The Muslims Under the Manchu Reign in China”. *Islam in China, Key Papers*, ed. Dillon, Michael, I (Leiden: Brill Global Oriental, 1999), 185.

²³ Vu Mu-Çen Yünfeng, “Çingday Hecou Musilin Şiangyüe Cıdu Kaoşu - Çing Hânedanı Döneminde Hecou Müslümanları İlçe Kısıtlama Sistemi Hakkında İnceleme”, *Şibey Şifan Daşüe Şüebao - Kuzeybatı Normal Üniversitesi Dergisi*, 43/5 (2006), 116.

²⁴ Mu - Yünfeng, “Çingday Hecou Musilin Şiangyüe Cıdu Kaoşu”, 115-121.

²⁵ Mu - Yünfeng, “Çingday Hecou Musilin Şiangyüe Cıdu Kaoşu”, 115-121.

²⁶ Yang Yongçang, “Mantan Çingcensi”, *Çin’deki Camiiler Hakkında Araştırmalar* (Yinçuan, 1981), 24.; Yu Cenguy, “Congguo Huyzu Cinşilu” *Çin’deki Huy Milleti Taş Abideleri* (Yinçuan, 2001), 197.

Yüan hanedanı döneminde imparatorluğun fermanıyla cami ve mescit inşa edilmeye başlamıştır. Yüan hanedanı döneminden itibaren, Çin'deki Müslümanlar namaz kılarak, gayrimüslim kral için “Yaşasın, yaşasın, kralım Bengü yaşasın” diye dua ediyordu ve bunlar camilerin önüne dikilen kitâbelerde sık kullanılan ifadeler haline gelmiştir. Çing hanedanı döneminde, bazı meşhur camilerde imparatorun yerini gösteren özel döşemeler yapılmıştır.²⁷

Ming ve Çing hanedanlıkları döneminde inşa edilen cami ve mescitlerin sayısı daha da artmıştır. Meşhur camilerin çoğu da imparatorluk tarafından inşa edilmiştir. Kimi zaman bazı camiler devlet tarafından inşa ettirilmese de resmî olarak öyle gösterilerek onay alınmıştır. Zira resmî olarak gösterilmesi Çin'de İslâmiyet'in gelişmesinde faydalı olmuştur. Bu türlü fenomenler aynı zamanda devletin cami ve mescitlerin yönetimini güçlendirmesinin sebebinin de açıklamaktadır.²⁸

Çin'deki Müslüman Toplumunun Kendi İçindeki Yönetim Sistemi

Yukarıda bahsettiğimiz “*Guanli Cidu*” (*Sancang Ciaoci* yani cami ve mescit yönetme sisteminden başka) yani yönetme sisteminin hepsi toplum içindir ve toplumun İslâm'ın eğilimlerine göre dikkatini ve sabırsız beklentisini yansıtmaktadır. Bunlardan başka yine, Çin İslâm dini içinde de devlet yönetiminde ayrı tamamen bağımsız Dinî Alan Sistemi (*Ciaofang Cı*), Şeyh Sistemi (*Ciaocu Cı*) ve Cami ve Mescit Sistemi (*Hayyi Cı*) gibi yönetim sistemleri vardır.

1. Dinî Alan Sistemi (*Ciaofang Cı*)

Çin İslâm dinindeki Kadîmîler (*Gedimu*) ve İhvanîler (*Yihevani*) mezhepleri “*Ciaofang Cı*” yani dinî alan sistemini uyguluyorlardı. Genelde camiye merkez kılarak etrafındaki Müslümanlarla irtibat kurarak bir *Ciaofang*²⁹ (dinî alan) teşkil ediyorlardı. *Ciaofang* (dinî alan) genelde en azı on, en fazlası da yüz aileye kadardı. Bir *Ciaofang* (dinî alan) ile diğer bir *Ciaofang* (dinî alan) arasında yakın bir irtibat olmuyordu. Dinî alanlar, eşitlik ve bağımsızlık ilkesine sahiptiler.³⁰ Dolayısıyla bu sisteme “*hubu çinşude danyı ciaofangcı*”³¹ yani birbirinden bağımsız tek dinî alan sistemi deniliyordu. Ayrıca “*Sancang Ciaoci*” (cami ve mescit yönetme sistemi) uygulanıyordu.³² Cemaat sayısı az olan camilerde sadece bir imam olurdu, müezzin ve hatip olmazdı. Bu da “*Ciaocang Cı*” (imam sistemi) uygulanan cami oluyordu. Caminin hocası yani *ahong* görevini, genellikle dışarıdaki dinî alandan davet edilen şahıs üstlenirdi. Bu imamın görev süresinin belli bir sınırı olurdu ve süresi biten imamın o dinî alan ve camiden hemen ayrılması gerekiyordu. Davet edilen *ahong* (imam ya da hoca), toplum içindeki saygıdeğer *Şianglao* (ilçe önderi) tarafından seçiliyordu, *ahong* ve *Şianglao* sadece dinî işlerle ilgileniyor, idarî konulara müdahale edemiyorlardı.³³

2. Şeyh Sistemi (*Ciaocu Cı*)

²⁷ Yongçang, *Mantan Çingcensi*, 24; Cenguy, *Congguo Huyzu Cinşilu*, 197.

²⁸ Cenguy, *Congguo Huyzu Cinşilu*, 197.

²⁹ Congcie, “Ciaofang - Dini Faaliyet Yeri veya Dini Alan”, *ÇİA*, 260; Mi Şouciang-You Cia, *Congguo Yisilanciao - Çin'deki İslam Dini* (Pekin, 2004), 17-21.

³⁰ Cou Şiefan-Şa Çiucen, *Yisilanciao zay Congguo - İslam Dini Çin'de* (Pekin, 2002), 100; Şouciang - Cia, *Congguo Yisilanciao*, 17-21.

³¹ Yü Cenguy, “Danyı Ciaofangcı - Tek Dini Alan Sistemi”, *Çin İslam Ansiklopedisi*, 127, Şouciang- Cia, *Congguo Yisilanciao*, 17-21.

³² Cenguy, “Hayyi Ciaofangcı - Camii ve Mescit Dini Alan Sistemi”, 210.; Şouciang- Cia, *Congguo Yisilanciao*, 17-21.

³³ Şiefan- Çiucen, *Yisilanciao zay Congguo*, 101-103; Şouciang- Cia, *Congguo Yisilanciao*, 17-21.

Çin’de tasavvufî tarikatlar ve kollarına yönelik olarak genellikle “*Ciaocu Cı*” yani şeyh sistemi uygulanırdı. Şeyh kendi cemaatinin bulunduğu alanları birkaç dinî bölgeye ayırıyordu ve o bölgelerde birkaç cami bulunuyordu. Şeyh her bir dinî bölgeye kendini temsil eden “*Reyisi*” yani reislerini gönderiyordu. Reisler de kendi dinî bölgelerindeki her bir caminin imamını yönetiyordu. Her bir camideki imam kendi dinî bölgelerindeki reislerden sorumlu oluyordu, reisler de şeyhten sorumlu oluyordu. Üç dereceli bu yönetimde, sorumluluktan dolayı, şeyh kendi tekkesinde oturarak bütün cemaati yönetiyordu. Çin’deki tarikatların ve kollarının o kadar güçlü uyum sağlamalarının sebebi de bundandır.³⁴

3. Cami ve Mescit Sistemi (*Hayyi Cı*)

Çin’in bazı bölgelerinde “*Hayyi Cı*” (cami ve mescit sistemi) uygulanıyordu. Belirli bir alan içindeki büyük camilere “*Hayyisi*”³⁵ deniliyordu. Küçük cami yani mescit ise “*Şaomasi*” olarak isimlendiriliyordu. Genellikle cemaat günlük ibadetlerini yakın civardaki “*Şaomasi*” yani mescitlerde yerine getiriyorlardı. Cuma namazı, bayram namazı gibi bütün büyük dinî faaliyetlerini, cemaat halinde “*Hayyisi*” de (merkezi büyük cami) gerçekleştiriyorlardı. Bazı büyük camiler, “*Şaomasi*” yani mescitlerin dinî işlerine müdahil olabiliyordu. İmam ya da hoca davet etmek, müdahil olduğu durumlara örnek olarak verilebilir.³⁶

Sonuç

Kara ve deniz “İpek yolu”yla (*Siçou Cılu*) Çin’e giden elçiler ve Tang hanedanına yerleşen Çinli olmayan Müslüman tüccarlar İslâm’ın taşıyıcıları olarak görev ifa etmişlerdir. Tang Hanedanlığı’nda ilk yerleşen *Fanke* (Çin’e Yerleşen Yabancı Müslümanlar) adıyla Qing (Mançu) dönemine kadar Müslümanlar idari kurumlarını iktidar hanedanları içinde kurmakla kalmayıp kendi sosyal kurumlarını da kurmuştur. Han, Çin egemen toplumunda kendilerinin dini ve etnik kimliklerini sürdürmeye ve korumaya çalıştılar. Makalemizde bahsettiğimiz Çin’in farklı dönemlerinde ortaya çıkan idari kurumlar Çin’deki Müslüman toplumla egemen hâkimiyetler arasında aracılık rolü üstlenmiştir. Bu kurumlar, iktidarların Müslüman topluma yönelik olan yasa ve hükümlerini pozitif olarak etkilemiştir. Dolayısıyla, Müslüman toplumunun büyük gayrimüslim toplumu içinde asimile olmasının önüne geçmiştir.

Ayrıca bu kurumlar, Çin’deki Müslümanların İslam dinini doğru anlamak ve doğru bir şekilde tatbik edebilmelerini sağlamıştır. Bunun yanında toplumun dini, eğitim ve kültürel hayatını sürdürebilmesi ve dini ve etnik kimliğini koruyabilmesi anlamında çok büyük katkılarda bulunmuştur.

Kaynakça/References

- Cenguy, Yu. 余振贵. Congguo Huyzu Cinşilu/中国回族金石录, Çin’deki Huy Milleti Taş Abideleri, Yinçuan: Ningşia Renmin Çubanşe, 2001.
- Cenguy, Yü. 余振贵, “Danyı Ciaofangcı 单一教坊制 “Tek Dini Alan Sistemi”, *Çin İslam Ansiklopedisi*, Çengdu: Siçuan Sişu Çubanşe, 1994.
- , “Hayyi Ciaofangcı 海乙教坊制 “Camii ve Mescid Dini Alan Sistemi”, *Çin İslam Ansiklopedisi*, Çengdu: Siçuan Sişu Çubanşe, 1994.

³⁴ Şiefan - Çiucen, *Yisilanciao zay Congguo*, 101-104.

³⁵ Cenguy, “Hayyi Ciaofangcı”, 210.; Şiefan - Çiucen, *Yisilanciao zay Congguo*, 104.

³⁶ Şiefan - Çiucen, *Yisilanciao zay Congguo*, 101-104.

- Congcie, Ma. 马忠杰, “Ciaofang 教坊, “Dini Faaliyet Yeri veya Dini Alan”, *Çin İslam Ansiklopedisi*, Çengdu: Siçuan Sişu Çubanşe, 1994.
- , “Şianglao 乡老, “Köy veya Mahalle Önderi”, *Ç Çin İslam Ansiklopedisi*, Çengdu: Siçuan Sişu Çubanşe, 1994.
- Chang, Hajji Yusuf. “The Hui (Muslim) Minorities in China: An Historical Overview”. *Islam in China, Key Papers*, ed. Dillon, Michael. I: 132-147. Leiden: Brill Global Oriental, 1999.
- Çin Huybin 秦惠彬, Yisilanciaoci/伊斯兰教志, Çin'deki İslam Dini Tezkiresi, Şanghay: Şanghay Halk Neşriyatı, 1998.
- Israeli, Raphael. “The Muslims Under the Manchu Reign in China”. *Islam in China, Key Papers*, ed. Dillon, Michael. I: 181-194. Leiden: Brill Global Oriental, 1999.
- Lian, Song. 宋濂 ve Vanghuy 王祿. *Yuanşi/元史, Yuan Hanedanı Tarihi*, t.y.
- Mu, Vu. 武沐 ve Çen Yünfeng 陈云峰. “Çingday Hecou Musilin Şiangyüe Cıdu Kaoşu/清代河州穆斯林乡约制度考述, “Çing Hânedanı Döneminde Hecou Müslümanları İlçi Kisitlima Sistemi Hakkında İnceleme”. *Şibey Şifan Daşüe Şüebao/西北师范大学学报, Kuzeybatı Normal Üniversitesi Dergisi*, 43/5 (2006): 115-121.
- Pey, Guo. 郭裴. Guangdong Tongci/广东通志, Guangdong Eyaletinin Tarih Coğrafyası, 334, Pekin, 1822.
- Ruçeng, Tian. 田汝成, *Şihu Youlanci/西湖游览志, Batı Göl Seyahatnamesi*, Ciecang: Ciecang Halk Neşriyatı, 1980.
- Şiren, Ding. 丁士仁, Congguo Yisilan Cingtang Ciaoyü/中国伊斯兰经堂教育, Çin'deki İslami Medrese Eğitimi, 2/1, Lancou: Gansu Halk Neşriyatı, 2013.
- Şiefan, Cou. 周燮藩 ve Şa Çiucen 沙秋真. *Yisilanciao zay Congguo/伊斯兰教在中国, İslam Dini Çin'de*, Pekin: Huaven Yayınevi, 2002.
- Şouciang, Mi. 米寿江 ve You Cia 尤佳. *Congguo Yisilanciao/中国伊斯兰教, Çin'deki İslam Dini*, Pekin: Vucou Çuanbuo Neşriyatı, 2004. Şouyi, Bay. 白寿彝, “Congguo Yisilan Cingşicuan/中国伊斯兰经师传 [Çin'deki İslam Hocalar Biyografisi]”. *Minzu Zongciao Lunci/民族宗教论集 [Millet-Din Hakkındaki Makaleler Toplamı]*, s. 399-449. Pekin: Pekin Normal Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Tao, Say. 蔡绦, *Tieveyşan Songtan/铁围山丛谈, Tieveyşan Macmuası*, Pekin: Conghua Şucü Yayınları, 1983.
- Tingyü, Ciang. 张廷玉. *Mingşi/明史 [Ming Hanedanı Tarihi]*, [t.y].
- Yanvu, Gu. 顾炎武. *Tianşia Cunguo Libingşu/天下郡国利病书, Çin Bölgelerinin Siyası, İktisadı, Toplum, Tarih Coğrafya Kitabı*, 104/120, Pekin, 1639.
- Yi, Çian. 钱易. *Nanbu Şinşu/南部新书, Güney Bölgeler Hakkında Yeni Kayıtlar*, Pekin: Conghua Şucü Yayınları, 2002.
- Yu, Cu. 朱彖. *Pingcou Ketan/萍州可谈 [Pingcou Hakkında Konuşmalar]*. Pekin: Conghua Şucü Yayınları, 2007.

Yongchang, Yang. 杨永昌, Mantan Çingcensi/漫谈清真寺, Çin'deki Camiiler Hakkına Araştırmalar, Yinçuan: Ningşia Halk Neşriyatı, 1981.

Zenglie, Feng. 冯增烈. "Ahong 阿訇, "Hoca veya İmam". *Çin İslam Ansiklopedisi*, Çengdu: Siçuan Sışu Çubanş, 1994.

.